

Також до амністії 1856 року залишили Сибір з різних причин ще декілька декабристів (О. Муравйов в 1832 році, М. Фонвізін в 1853 році, П. Мошинський в 1834 році).

Сибірське заслання декабристів тривало 30 років, до амністії, оголошеної імператором Олександром II у серпні 1856 року.

За час заслання в Сибіру померли 49 декабристів, а 34 дожили до амністії. Не всі декабристи відразу скористалися правом на амністію. За нашими підрахунками, після 1856 року в Сибіру залишалось 10 декабристів, які з різних причин не побажали повернутися до Європейської Росії, а не вісім, як стверджують більшість авторів.

Троє з них скористалися амністією пізніше. Так, І. Кіреєв повернувся до Європейської Росії в 1861 році, М. Бестужев – в 1867 році, а Д. Завалішин, який, залишившись у Читі, активно включився в кампанію викриття зловживань місцевої влади, монаршим указом в 1863 році був висланий з Чити назад в Європейську частину Росії.

Семеро декабристів назавжди залишилися в Сибіру, де і померли. Ф. Башмаков - в 1859 році в Тобольську, М. Кюхельбекер – в 1859 році в Баргузині, В. Бечаснов – в 1859 році в Іркутську, І. Горбачевський – в Петровському Заводі в 1865 році, В. Раєвський – 1872 року в с. Олонки Іркутської губернії, П. Вигодовський – в 1881 році в Іркутську, О. Луцький – в 1882 році в Нерчинському Заводі.

Отже, ми бачимо, що навіть не торкаючись змісту сибірського заслання декабристів, їх багатогранної діяльності в Сибіру (педагогічної, медичної, торговельної, сільськогосподарської тощо) можна констатувати, що ця тема вимагає подальшого уважного дослідження.

Джерела та література

1. Вейденбаум Е.Г. Декабристы на Кавказе // Русская старина. 1903. - Июнь. - С. 481-502.
2. Декабристы. Биографический справочник / Сост. С. В. Мироненко.- М., 1988.
3. Лурье Л. Я. Некоторые особенности возрастного состава участников освободительного движения в России (декабристы и революционеры-народники)// Освободительное движение в России. Межвузовский научный сборник.- Саратов, 1978.- Вып. 7.- С. 64-84.
4. Пушкина В. А., Ильин П. В. Персональный состав декабристских тайных обществ (1816-1826) // 14 декабря 1825 г. Источники, исследования, историография, библиография. - СПб., 1999. Вып. II. -С. 5-75.
5. Федоров В.А «Своей судьбой гордимся мы...».- М., 1988.
6. Эрлих С.Э. Кого считать декабристом? Ответ советского декабристоведения // 14 декабря 1825 года: Источники. Исследования. Историография. Библиография. - СПб.; Кишинев, 2000. - Вып. III. - С. 259-313.

УДК 94:325.3(44)

Н.В. Плюта

ПРОБЛЕМИ ФРАНЦУЗЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ:ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

У статті систематизовано та проаналізовано джерелознавчу базу проблеми французького колоніалізму кінця XIX століття.

Ключові слова: колоніальна політика, Франція, політичні дискусії, джерельна база.

В статтє систематизирована и проанализирована источниковедческая база проблем французского колониализма конца XIX столетия.

Ключевые слова: колониальная политика, Франция, политические дискуссии, источниковедческая база.

Source base of French colonialism problem in the end of XIX century is systmized and analyzed in the article.

Key words: colonial policy, France, political discussions, soruce base.

Проблеми практики та ідеології французького колоніалізму кінця XIX століття та їх взаємовпливів і взаємозв'язків із «світовою політикою» не належать до числа кон'юнктурних. Тому при їх вирішенні вимагається особлива ретельність дослідження, яка здатна зацікавити читачів глибиною наукового аналізу.

Джерельну базу дослідження аспектів колоніальної політики Франції можна поділити на документальну та наративну. Серед документальних джерел варто виділити архівні матеріали,

парламентські звіти та збірники документів, до наративних ж відносимо мемуари, тогочасну пресу та спогади.

До першої групи можна віднести матеріали фонду «Канцелярія Міністерства закордонних справ» Архіву Зовнішньої Політики Російської Імперії [1-5], зокрема, донесення російських послів у Парижі О.Базельовського, послів у Лондоні П.А. Шувалова, А.В. Лобанова, Є.Є. Стааля та інших співробітників російського посольства, що дозволило краще зрозуміти політичну ситуацію у французькому суспільстві та позицію правлячих кіл країни в останній третині XIX ст. Завдяки архівним матеріалам стало можливо проаналізувати ставлення російських урядовців до колоніальної політики Франції наприкінці XIX ст. В архівних фондах міститься велика кількість французьких документів, парламентських збірників, матеріалів преси і публіцистики, що дозволяє розширити джерельну базу дослідження. Слід звернути увагу на дипломатичне листування міністерства закордонних справ Росії та російських посольств у Парижі, Берліні та Лондоні, яке міститься в перерахованих вище фондах АЗПРІ. Депеші послів Росії допомогли доповнити картину ставлення французького уряду і громадськості до колоніальної політики Англії та Німеччини в Африці.

Серед офіційних документів, які використовувалися при вивченні політичних дискусій у Франції з питань колоніальної політики в Африці наприкінці XIX ст., необхідно назвати парламентські звіти [15-21]. За допомогою цього джерела вдалося з'ясувати позицію уряду, представників партій до англійської та німецької експансії загалом.

Важливими опублікованими джерелами є збірники документів французького уряду. Слід звернути увагу на офіційні урядові документи. Найбільш важливі для досліджуваної теми містяться в публікації «Documents diplomatiques français (1871-1914).» [26]. У них зібрана документація із зовнішньої політики країни в період між франко-пруською і Першою світовою війнами, яка водночас дозволяє простежити насамперед урядову позицію.

Опублікований «Заклучний акт Берлінської Африканської конференції, прийнятий 26 лютого 1885 р.» у XII томі зібраних професором Петербурзького університету Ф. Мартенсом трактатів і конвенцій, укладених Росією з Англією [12], дав можливість докладніше вивчити колоніальні інтереси держав, що брали участь у цьому міжнародному з'їзді та дискусії і розбіжності, які вони викликали.

Е. Хертслет [28] зібрав тексти англо-німецьких угод із розділу Африки у тритомному виданні документів з історії територіального розділу Африки. Чималою значущістю цьому виданню надають карти, за якими можна прослідкувати поетапну зміну кордонів володінь колоніальних держав в Африці на основі підписаних договорів.

Колоніальна доктрина Ж. Феррі досліджувалася на базі цілої низки текстів. Це його промова, виголошена перед Палатою депутатів 5, 9 листопада 1881 р., 28 липня 1885 р. Виступ від 28 липня 1885 р. – найважливіший документ, що розкриває погляди Ж. Феррі на колоніальну проблему. Він відбувся через 4 місяці після відсторонення його від влади. Його метою було прагнення Ж. Феррі роз'яснити опонентам свої позиції з колоніального питання. Повністю всі промови і тексти Ж. Феррі містяться у семитомній праці, яку написав П. Робіке. Основні документи, що стосуються колоніальної політики знаходяться у п'ятому томі [35]. У цьому збірнику документів підібрані не тільки промови Ж. Феррі, але й виступи інших членів Палати депутатів, його опонентів з колоніального питання. Це дає уявлення про дебати, які проходили у парламенті.

Потрібно сказати, що в 60-ті роки XX ст. у СРСР були видані збірники документів в яких міститься інформація про експансію Франції. Під редакцією Ю. Ключникова та А. Сабаніна опубліковані документи, котрі висвітлюють міжнародну політику нового часу, зокрема французьку колоніальну політику. Збірник документів під редакцією Є.Є. Юровської [14] був присвячений колоніальній політиці європейських держав у 1871-1914 рр., зокрема, й французькій колонізації.

Також документи, які стосуються досліджуваної проблематики, містяться у першому томі збірника «История Африки в документах» [9], виданого у 2005р. Було розглянуто матеріали, що містяться у розділах: «Північно-Східна Африка», «Східна Африка», «Держави басейну Конго», «Південна Африка».

Аналіз дипломатичної переписки міністерства закордонних справ Росії з іноземними посольствами, яка зберігається у фондах Архіву зовнішньої політики Російської імперії при МЗС Російської Федерації дав можливість більш повно висвітлити ставлення французького уряду та громадськості як до колоніальної політики, так і до франко-англійських і франко-німецьких суперечностей у Африці.

Вивчення імперських поглядів представників французького політикуму та громадських діячів стало можливим завдяки такому видові нарративних джерел, як мемуари, спогади, листування, щоденники, котрі є важливим історичним джерелом. Слід мати на увазі, що мемуари належать до особливого виду джерел, які при всій їх важливості і значимості несуть багато суб'єктивного і особистого.

Цінним джерелом є спогади Б.Бюлова [6], в яких описуються події, починаючи з 1897 р., коли він був призначений статс-секретарем закордонного відомства, виступаючи за зміцнення позицій німецького імперіалізму. Саме під таким кутом він аналізував можливість розвитку відносин із Францією.

Заслужують уваги і щоденники В.М. Ламздорфа [10], котрі є важливими у вивченні німецької зовнішньої політики, в тому числі стосовно Франції.

Одним із найбільш значних і цінних видів джерел є теоретичні роботи ідеологів французького колоніалізму: праці, публіцистичні роботи, промови. Вони дозволяють простежити ставлення колоніальних кіл і громадськості до проблем заморської політики Франції в останній третині XIX ст. Насамперед, це дослідження економіста П. Леруа-Больє «Колонізація в сучасних народів» [30].

Так, вивчення поглядів відомих ідеологів французького колоніалізму дало змогу прослідкувати процес формування імперської ідеології серед французького суспільства. Важливі міркування з історії Франції кінця XIX ст. містить праця В.І. Леніна «Зошити з імперіалізму» [11], використовуючи значну кількість зарубіжної літератури, він здійснює соціологічний аналіз імперіалізму.

Під час вивчення даної проблеми були використані також праці французьких учених, у яких обґрунтовувалася необхідність колоніальної експансії: це напрацювання графа Ж.-А. де Гобіно, особливо його «Дослідження про нерівність людських рас» [27], книга історика Л. Дешама «Історія колоніального питання у Франції» [25].

Ця група джерел дозволяє розкрити неофіційний бік досліджуваної проблеми.

Важливим історичним джерелом з досліджуваних проблем виступає преса і періодика. Преса має характерну особливість, яка полягає в тому, що вона дає можливість прослідкувати боротьбу думок, у ній міститься обширна інформація і велика кількість фактів про ставлення правлячих кіл, політичних партій і французької громадськості до питань колоніальної політики.

По-перше, це аналітичний «товстий» журнал «Revue des Deux Mondes», у якому велика увага приділялася міжнародним і колоніальним питанням. Аналіз статей за тридцятирічний період дозволяє виявити коло постійних авторів і пріоритетних тем. Серед авторів варто назвати Е. Площу, В. де Варні, П. Леруа-Больє, Г. Шарму, Г. Вальбера. Можна виділити наступні групи статей: статті про окремі колонії й колонізацію окремих регіонів [31, 33, 34], статті з історії французької колонізації [36], статті, присвячені проблемам колоніального керування та методам колоніальної політики [23, 24, 29, 37], репортажі про подорожі в колонії і залежні країни [27]. Матеріали більшості з них дозволили прослідкувати зміну громадської думки відносно англійської та німецької колоніальної експансії в Африці.

Важливим періодичним виданням, на сторінках якого йшла активна пропаганда колонізації, був журнал П. Леруа-Больє «Économiste français» [22]. У ньому друкувалися невеликі за обсягом, але злободенні статті. Часто критикувалася колоніальна політика уряду в тому чи іншому регіоні.

В окрему групу можна виділити ілюстровані видання, такі як «Le Monde illustré», «Le Journal de la Jeunesse», а також спеціальні журнали, присвячені міжнародним виставкам у Парижі в 1889 р. [32].

Варто виділити також російську періодику: журнали «Вестник Европы» [7, 8] і «Русское слово» [13], у них друкувалася свіжа інформація про важливі політичні події, про культурне й громадське життя Франції, у тому числі про колоніальну експансію Франції, про географічні конгреси й т.п.

Потрібно зауважити, що багато різних документів і матеріалів, які стосуються теми цього дослідження, знаходяться у французьких архівах і приватних колекціях.

Отже, розмаїття джерел дозволяє, на зрізі аналізу внутрішньополітичної боротьби з колоніальними питаннями, знайти нові підходи до вивчення франко-англійських та франко-німецьких суперечностей на африканському континенті, а також досліджувати французьку колоніальну політику як комплексне соціально-політичне явище.

Джерела та література

1. Архив внешней политики Российской империи историко-документального департамента МИД России. Ф. 133. Канцелярия министра иностранных дел 1797 – 1917 гг. Оп. 470 (1870-1917). Дело 68 (2). Донесение Стаала Е. от 6 сентября 1898 г. – л. 316.

2. Архив внешней политики Российской империи историко-документального департамента МИД России. Ф. 133. Канцелярия министра иностранных дел 1797 – 1917 гг. Оп. 470 (1870-1917). Дело 68 (2). Донесение Стаала Е. от 28 октября 1898 г. – л. 379-380.
3. Архив внешней политики Российской империи историко-документального департамента МИД России. Ф. 133. Канцелярия министра иностранных дел 1797 – 1917 гг. Оп. 470 (1870-1917). Дело 17. Телеграмма Бисмарка Липперту от 24 апреля 1884г. – л. 194.
4. Архив внешней политики Российской империи историко-документального департамента МИД России. Ф. 133. Канцелярия министра иностранных дел 1797 – 1917 гг. Оп. 470 (1870-1917). Дело 1. Телеграмма Лекса от 23 мая 1882 г. – л. 33.
5. Архив внешней политики Российской империи историко-документального департамента МИД России. Ф. 133. Канцелярия министра иностранных дел 1797 – 1917 гг. Оп. 470 (1870-1917). Дело 23. Донесения Капниста П.А. от 28 февраля 1884 г. – л. 41.
6. Бюлов Б. Воспоминания / Бернгард Бюлов; [пер. с нем. под ред. и с предисл. В.М. Хвостова]. – М. – Л.: Гос. соц.-экон. изд-во., «Образцовая» тип. в Москве, 1935. – 562 с.
7. Иностранное обозрение // Вестник Европы. – 1897. – Т. 1 – С. 494-505.
8. Иностранное обозрение // Вестник Европы. – 1898. – Т. 11. – С. 361-364.
9. История Африки в документах 1870-2000: В 3 т. / [под ред. А.Б. Давидсона и др.]. – М.: Наука, 2005. – Т. 1: 1870-1918. – 500 с.
10. Ламздорф В.Н. Дневник. 1894-1896 / В. Н. Ламздорф. – М.: Междунар. отношения, 1991. – 456 с.
11. Ленин В.И. Социалистическая революция и право наций на самоопределение / В.И. Ленин. // Ленин В.И. Полное собрание сочинений, 5-е изд.– М.: Политиздат, 1973. – Т. 22. – 620 с.
12. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами / [сост. Ф.Мартенс]. – С.-Петербург.: Типография А.Бенке, 1898. – Том XII: Трактаты с Англией 1832-1895. – 1063 с.
13. Урегулирование инцидента в Фашоде // Русское слово. – 1899. – 12 апреля. – С. 12-23.
14. Юровская Е.Е. Практикум по новой истории (1870-1917). / Е. Е. Юровская. – М.: Высш. школа, 1967. – 399 с.
15. Annales de la Chambre des députés (Nouvelle série). Débats parlementaires. Séssion ordinaire de 1885. – Т. 2. – Paris, 1885.
16. Annales de la Chambre des Députés (Nouvelle série). Débats parlementaires. Séssion ordinaire de 1881. – Т. 1. – Paris, 1881.
17. Annales de la Chambre des Députés, Debats parlementaires. Session ordinaire de 1899. – Т. I. – Paris, 1899.
18. Annales de la Chambre des Députés. Débats parlementaires. Séssion 1883. – Т. I. Deuxième part. – Paris, 1884.
19. Annales de la Chambre des Députés. Débats parlementaires. Séssion ordinaire de 1881. – Т. II. – Paris, 1881.
20. Annales de la Chambre des Députés. Débats parlementaires. Séssion extraordinaire de 1881. – Т. III. – Paris, 1882.
21. Annales du Sénat (Nouvelle série). Débats parlementaires. Séssion ordinaire de 1881. – Т. 1. – Paris, 1881. – 2876 p.
22. Brève histoire de la politique d'Assimilation en Algérie de 1870 à 1914 // Économiste français. – 1873. – 15 fevr. – P. 55-64.
23. Challey-Bert J. Le ministère des Colonies / Joseph Challey-Bert // Revue des Deux Mondes. – 1894. – 15 avril. – P. 234-258.
24. Charme G. Politique coloniale / Gabriel Charme // Revue des Deux Mondes. – 1883. – Т. 60. 1 nov. – P. 41-48.
25. Deschamps L. Histoire de la question coloniale en France / Léon Deschamps. – Paris, 1891. – 176 p.
26. Documents diplomatiques français (1871-1914). Ministère des affaires étrangères. Commission de publication des documents relatives aux origines de la guerre de 1914. – I Ser. (1871-1900). – Т. 1-16. – Paris, 1929-1959.
27. Gobineau J.-A. Essai sur l'inégalité des races humaines / Joseph Arthur Gobineau. – Paris: Firmin Didot, Т. I. 1853. – 557 p.
28. Hertslet E. The Map of Africa by Treaty: In 3 vol. / E. Hertslet. – Vol. 3. British Colonies, Protectorates and Possessions in Africa. – London: Darling and Son, Ltd. for H.M. Stationary Office, 1909. – 968 p.
29. Lavollée Ch. La colonisation moderne / Ch. Lavollée // Revue des Deux Mondes. – 1863. 15 fevr. – P. 242-263.

30. Leroy-Beaulieu P. De la colonisation chez les peuples modernes / Paul Leroy-Beaulieu. – Paris: Guillaumin, 1874. – 356 p.
31. Leroy-Beaulieu P. La colonisation française de Tunisie / Paul Leroy-Beaulieu // Revue des Deux Mondes. – 1886. – Т. 78. 15 nov. – P. 475-502.
32. L'Exposition de Paris 1900. – Paris: Montredien et Cie, 1900. – 186 p.
33. Plauchut E. France et Madagascar / Edmond Plauchut // Revue des Deux Mondes. – 1884. – Т. 63. – 15 juin. – P. 186-220.
34. Plauchut E. Le Tonkin et les relations commerciales / Edmond Plauchut // Revue des Deux Mondes. – 1874. – Т. 3. – 1 mai. – P. 240-264.
35. Robiquet P. Discours et opinions politiques de J. Ferry / P. Robiquet. – Paris: Colin, 1893-1898. Т. I-VII.
36. Rousset C. La Conquête de l'Algérie / Camille Rousset // Revue des Deux Mondes. – 1888. – Т. 85. – 15 mars. – P. 127-145.
37. Valber G. Le Régime du protectorat en Tunisie / G. Valber // Revue des Deux Mondes. – 1886. – Т. 78. – 1 nov. – P. 74-97.

УДК 39(477): 94 (477) «1917/1991»

В.А. Сушко

РАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК КУЛЬТУРНА СПІЛЬНОТА

В статті на основі аналізу українського фольклорно-етнографічного та суспільно-політичного матеріалу ХХ ст. автор доводить, що радянське суспільство за типологічними ознаками належало до суспільства традиційного.

Ключові слова: радянське суспільство, традиційне суспільство, міфологія, міфологема.

В статье на основе анализа украинского фольклорно-этнографического и общественно-политического материала ХХ в. автор доказывает, что по типологическим признакам советское общество относилось к разряду традиционных сообществ.

Ключевые слова: советское общество, традиционное общество, мифология, мифологема.

The author of the article demonstrate that the soviet society by all typicalness signs was a traditional society. The article based on the folk-lore and ethnographical and social-political materials.

Key words: the soviet society, the traditional society, mythology, mythologeme.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Потреба осмислення, чим за суттю було радянське суспільство, механізмів його побудови та побутування, зумовлена чинниками як суто теоретичними: необхідністю проаналізувати експеримент, що впродовж 70 років відбувався на теренах Євразії і в Україні, зокрема; так і практичними: впливом радянського періоду на сучасне українське суспільство та його подальший розвиток.

Історія новітньої української держави вже перейшла у третій десяток років. Проте суспільство нашої країни — отой самий декларований нашою конституцією народ України — досі в більшості становлять люди, які народилися та виростили у радянських умовах, які сприймають ті часи та тодішнє суспільство й відносини через особисті враження та історію своєї родини і тому ці рефлексії включають увесь спектр емоцій: від граничного несприйняття до трепетного захоплення. Однак на загал слід визнати: чим далі відходять радянські часи, тим більше — навіть серед тих, хто далеко не все в них підтримував, — стає симпатиків та співчуваючих минулому.

Здійснена у ХХ сторіччі на теренах колишньої Російської імперії спроба побудови якісно нового суспільства була не просто унікальним соціальним експериментом. Для дослідників народної культури аналіз того, що відбувалося у 1920 — 1980-ті роки, є ще й можливістю проаналізувати характер та динаміку процесів насильницької трансформації ідеологічних систем з проведенням іночасових аналогій.

Тож, потреба осмислити феномен радянського суспільства, принципи та особливості його побудови, метаморфози побутування, стає нагальною для представників різних наук. Радянські часи, радянські побутові реалії, радянський світогляд були частиною життя українського етносу, складають значну частину меморатів та фольклорних текстів, вплинули на обрядовість та світосприйняття, тому актуальність етнологічних студій цього періоду очевидна.